

TÓTH JUDIT

LUDAS MATYI A FRONTVONALBAN

KARIKATÚRÁKKAL
A KOLLEKTIVIZÁLÁS SIKERÉÉRT

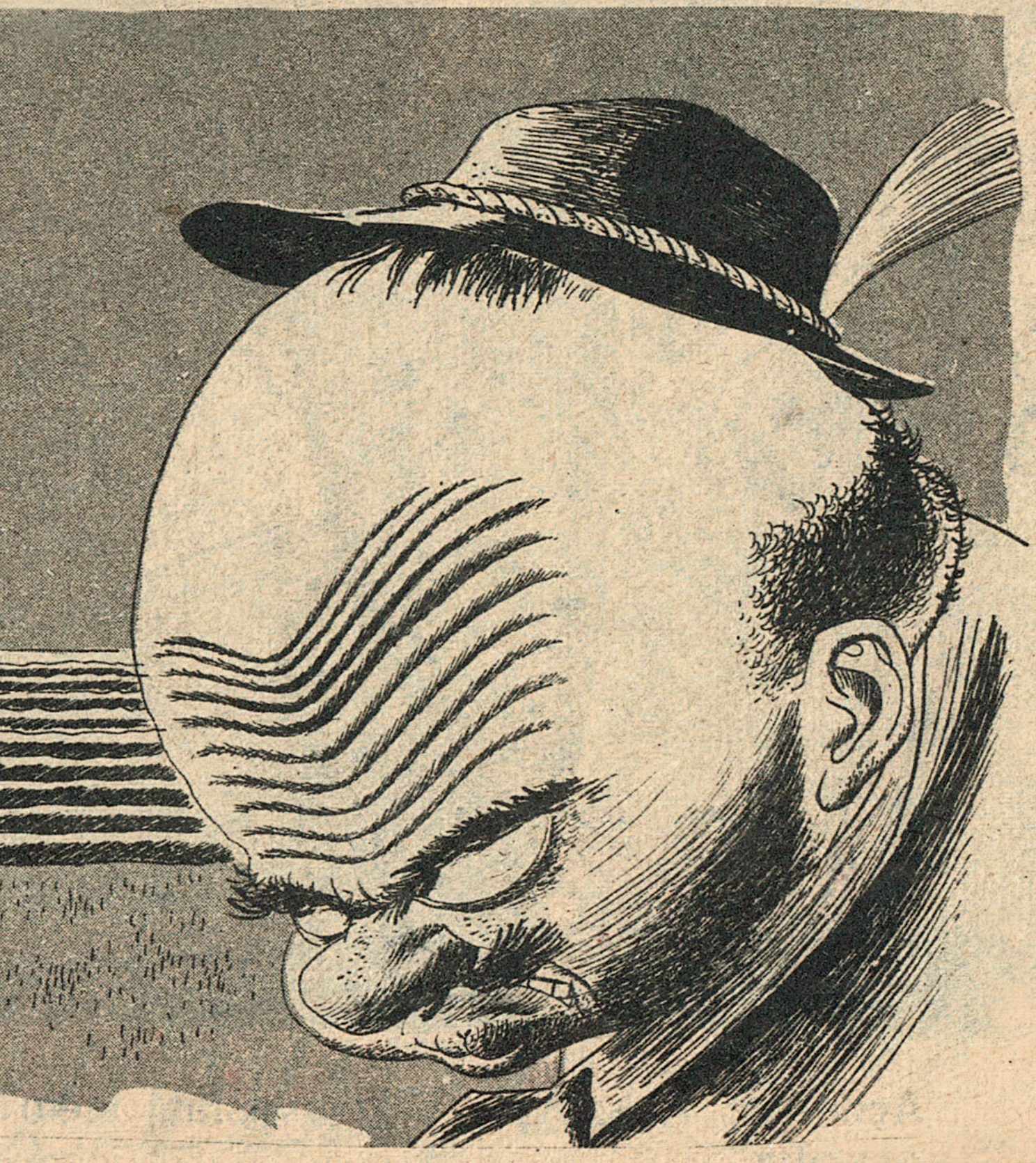
Új barázdát szánt az eke

a tszcs földjén — és a kulák homlokán...

A karikatúrán a kulák alakja kerül előtérbe, ám a háttérben zajlik az idealizált termelőszövetkezeti munka, amely a kuláknak minősített gazda számára csak gondot okoz. (LUDAS MATYI, 1950. SZEPTEMBER 29.)

Ismeretes, hogy mind a Rákosi-, mind a Kádár-korszakban a hatalom nagy szerepet szánt céljai elérése, így a kollektivizálás előmozdítása érdekében is a különféle agitációs és propagandaeszközöknek.

A sajtóban napvilágot látó írásokban, illetve a képi ábrázolásokon megelevenített idealizált világ, persze, messze állt a kényszerek és az erőszak mentén mozgatott valóságtól. Írásunk a Ludas Matyiban, a korszak kultikussá

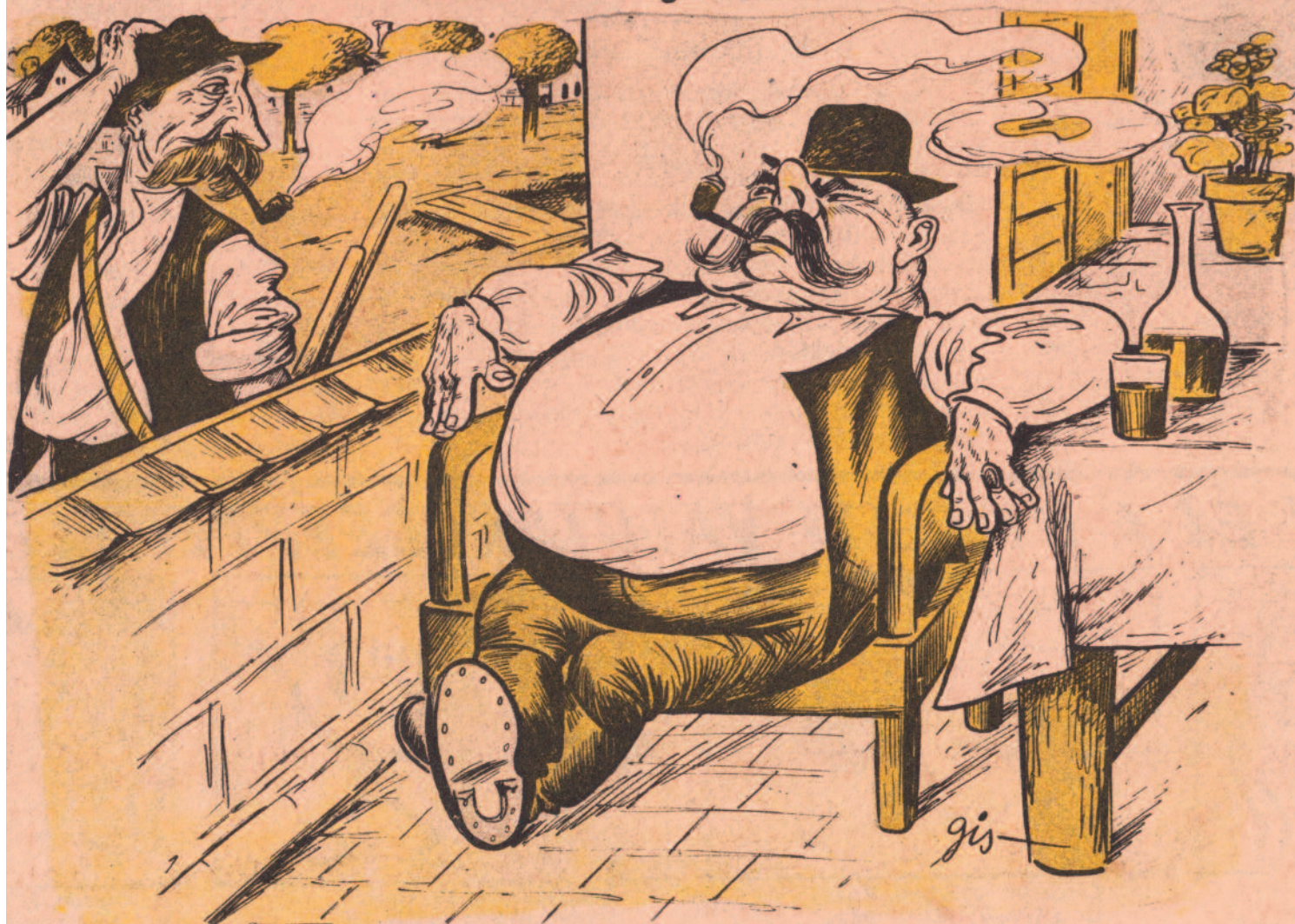

vált vicclapjában fellelhető karikatúrák közül azokat állítja középpontba, amelyek tematikailag a kollektivizálás köré fonódnak.

Mi minden olvasható ki ezekből a rajzokból? Milyen mögöttes tartalom rejlik a

megelevenített rövid történetekben? Melyik szereplő szájába milyen mondatok, illetve miért éppen azok kerültek? A karikatúrák tanulmányozása révén is közelebb juthatunk a korszak árnyaltabb megismeréséhez.

Kulák a javából

— Örül Zsiros szomszéd, hogy nemsokára csépelhet?

— Nem öröm az már nekem. Az volt az igazi, amikor a béreseimet csépelhettem!

A LUDAS MATYI MINT FORRÁS

A *Ludas Matyi*nek mint vicclapnak a funkciója a nevetetés lett volna. Ám az újság szoros pártirányítás alatt állt, a lap által közvetített tartalom pedig politikummal erősen átitatódott. A kommunista vezetés a lap szerkesztésére vonatkozó közvetlen utasításokon keresztül gondoskodott arról, hogy a karikatúra műfaji adottságait messzemenően kiaknázhassa: „A *Ludas Matyi* feladata, hogy azok számára is érthetően és szemléletesen írjon, akik politikával nem foglalkoznak, akik más újságot nemigen olvasnak, akik általában nem jártasak a kül- és belpolitikai kérdésekben. A szatíra, kifigurázás, leleplezés eszközével magyarázza meg nekik – sőt

bizonyos fokig ismertesse is velük a fontos eseményeket: az ellenséges tábor terveit, válságait, belső ellentmondásait, erkölcsstelenségét, hanyatlását és aljaságát.”

Ez a megjelenítési forma – könnyebb befogadhatósága révén – alkalmasnak látszott arra, hogy az olvasásra egyébként kevés időt fordítókhöz is eljuttathassák a legfőbb politikai üzeneteket. Erre további biztosítékként szolgált, hogy a *Ludas Matyi* a korszak legnépszerűbb újságja volt, a hetilap példányszáma félmillió körül mozgott.

A *Ludas Matyi*ban közölt karikatúrák számos aspektusból módot kínálnak a korabeli társadalmi és agrárviszonyok elemzésére. A kollektívizálás, illetve ezzel szoros összefüggésben a kulákkellenes propaganda markáns vo-

nulatot képez a lapban, így vizsgálatukkal nemcsak a kommunista párt parasztpolitikájának legfőbb mozzanatai érthetőek tetten, hanem képet kaphatunk a korszakon belüli hatalmi-politikai változásokról is, sőt, a totalitárius rendszer működési mechanizmusa vagy a Moszkvából induló belső hatalmi változások leképeződése is erőteljesen érzékelhető.

A KARIKATÚRÁK POLITIKAI ÜZENETEI

A politikai elvárásoknak történő szigorú megfelelés húzódott meg természetesen amögött, hogy az egyes paraszti csoportokat megtestesítő gazdákat miképpen illusztrálták, milyen szí-

A karikatúrán a tipikusnak mondható kulákkép megtestesítőjét láthatjuk. A legáltalánosabbnak tekinthető külső és belső tulajdonságok egyaránt megjelennek, „cselédnyúzó”, „parasztnyúzó”, „basáskodó” gazdag parasztot ábrázolnak, aki az elmúlt rendszerben béresei sanyargatása révén gyarapodott. Ezt szimbolizálja a kövérség is. Szikár testalkatú beszédpartnere, aki feltételezhetően tszcs-tag, a kis- és középparasztságot reprezentálja, a rest kulákkal szemben ő munkába tart. (LUDAS MATYI, 1949. JÚLIUS 15.)

tuációban szerepeltették, milyen szavakat adtak a szájukba, milyen attribútumokkal ruházták fel őket, hiszen ezek a karikatúrák az MDP parasztpolitikájához igazodva készültek, illetve kerültek be a lapba. „*Támaszkodj a szegényparasztra, harcolj a kulák ellen, és szövetkezz a középparaszttal!*” – hangzott az ún. lenini hármasszó, amely a Rákosi-korszak parasztpolitikájának alapját képezte.

Miután az 1945-ben végrehajtott földreformmal felszámolták a nagybirtokrendszert, a középirtokos gazdák kezén maradtak a legnagyobb földterületek. Ez a társadalmi csoport egyfajta gazdaelitnek is tekinthető, hiszen nem csupán szakmai hozzáértésével tűnt ki, hanem a helyi társadalomban, az egyházi közösségekben is meghatározó szerepet játszott.

Magyarországon az 1940-es évek végétől zsirosparasztnak vagy kuláknak nevezték a nagygazdákat. Az 1950-es évek első felében a megbélyegzettséget sokkal inkább magában hordozó kulák megnevezés vált bevetté mind a hivatalos, közigazgatási és pártiratokban, mind pedig a sajtóban. Kuláknak nyilvánították azokat a gazdákat, akiknek földterülete meghaladta a 25 kataszteri holdat vagy a 350 aranykorona-értéket. A területnagyság mellett persze még számos egyéb tényező létezett, amelyek alapján gazdák sokaságát tették kuláklisrá.

A pártállam a kizsákmányoló, kapitalista rendszer utolsó maradványának tekintette az egyéni gazdálkodást folytató kulákokat, akikben a szocializmus építésének, a mezőgazdaság szovjet mintát követő átszervezésének, kollektivizálásának legfőbb gátját látták. Mindebből adódóan érthető, hogy a kommunista rezsim miért is nyilvánította ezt a társadalmi csoportot ellenségnek, és miért próbálta meg minden

lehetséges eszközzel korlátozni, ellehetetleníteni a magyar falu elitjének minősülő, ugyanakkor kuláknak bélyegzett gazdákat.

A *Ludas Matyi*-ben a kulákok képi megformálása mögötti politikai üzenet egyértelműen azt sugalmazta, illetve azt volt hivatott tudatosítani, hogy ezek a gazdák a haladás gátjai és így nemcsak a rendszer, hanem az egész társadalom ellenségei. A kulákokat kifigurázó karikatúrákkal gyűlöletet igyekeztek gerjeszteni, hogy a kis- és középparasztságot ily módon is szembefordítsák a kuláksággal.

A KULÁKOKRÓL ALKOTOTT SZTEREOTÍPIÁK

A tsz-ek szervezéséhez kötődő karikatúrák nagy többségének főszereplői a kulákként megbélyegzett gazdák voltak, akiket mindig azonos módon, ugyanazokkal a külső-belső tulajdonságokkal ábrázolták. A róluk megrajzolandó kép alaptétele szerint a kulák „*a falu burzsoáziája. Jövedelme kizsákmányolásból ered. Uzsorával, kupeckedéssel szívják ki a parasztok vérért.*” Ebből adódik a legszembetűnőbb ismertető

jegyük is, a kövérség, ami egyértelműen a nagygazdákat szimbolizálja, a szikár testalkattal megjelenített kis- és középparaszttal szemben. Állandó jelzőjük a „cselédnyúzó”, „parasztnyúzó”, „basáskodó”, amelyek természetesen a sajtóban napvilágot látott cikkekben is rendre visszaköszönek. Úgy állították be őket, mint akiknek a legfőbb céljuk, hogy ártsanak. A kulákokról alkotott sztereotípiák része volt, hogy becstelen kártevők, garázdálkodnak, rombolnak és pusztítanak, ahol csak tudnak.

A *Ludas Matyi*-ben bevett szokás volt, hogy a legjelentősebb párttisztviselőket, így a Rákosi-korszakban maga a pártvezér által elmondott fontosabb beszédekre a lap egy-egy karikatúrával reflektál, hogy a leglényegesebb gondolatokat megragadva népszerűsítse azokat. A karikatúra a termelőszövetkezeti csoportok és a gépállomások dolgozóinak első országos tanácskozására utal, amelyet 1950. január 25-én tartottak. Itt Rákosi az ötéves terv szellemiségéhez igazodva a kollektivizálás fontosságát hangsúlyozta. (LUDAS MATYI, 1950. FEBRUÁR 2.)

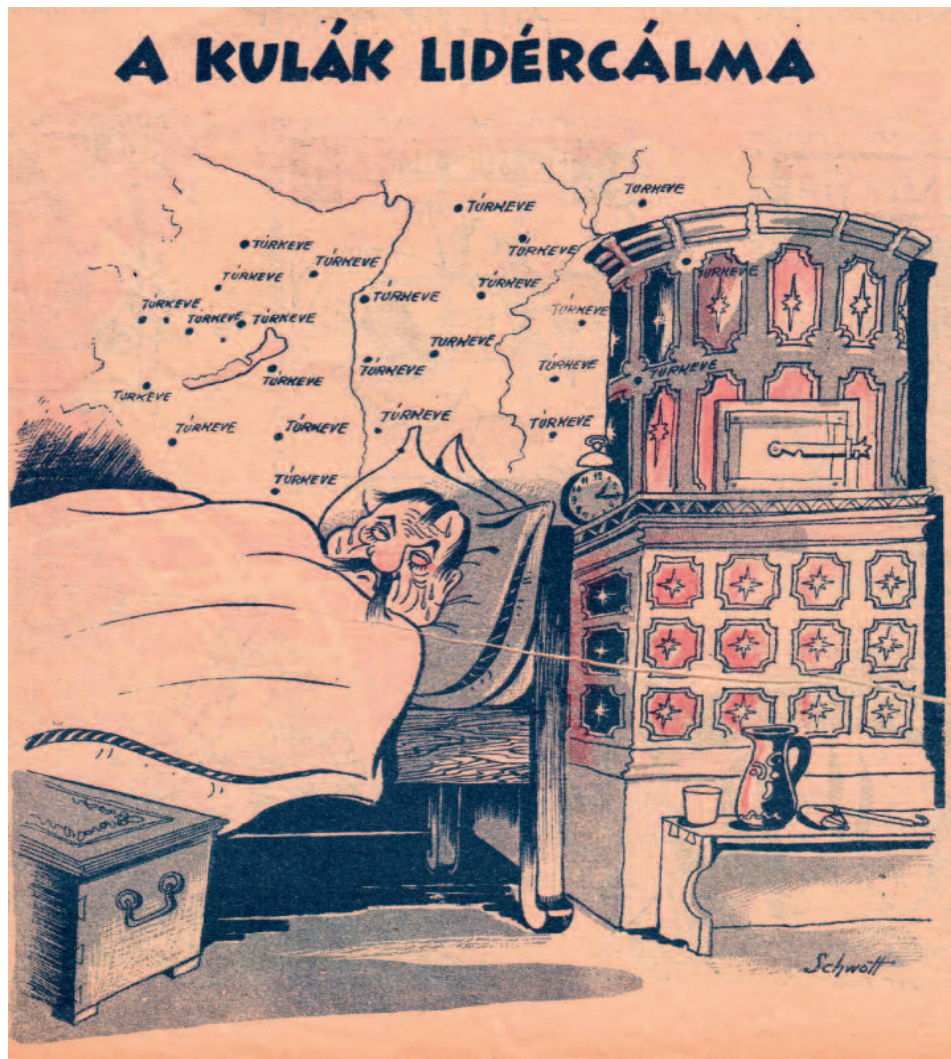

Ez a kép érzékletesen ábrázolja a Rákosi-korszak parasztpolitikájának lényegét. A háttérben diskuráló kis- és középparasztok a kulákok feltételezése szerint a termelészövetkezeti csoport megalkotásáról beszélnek. Azaz a kis- és középparasztok a hatalom elvárásainak megfelelően cselekszenek, amin a kulákok természetesen csak bosszankodnak. (LUDAS MATYI, 1951. JANUÁR 25.)

kosságokat, illetve személyiségjegyeket megragadva, felnagyítva, kidomborítva figurálták ki a kulákokat. Ezeknek a külső és belső jegyeknek az állandó

hangsúlyozásával, sulykolásával igyekeztek egy mérhetetlenül ellenszenves embertípust teremteni.

Ez a sztereotipizáló ábrázolás a kommunista rezsim bevett módszere lett arra, hogy az amúgy is komoly megpróbáltatásokat átélő gazdákat még meg is alázzák, megszegényítsék, gúny tárgyává tegyék. A kollektivizáláshoz kötődő karikatúrákon mindig a vétkesnek kikiáltott kulákok kerülnek a kép előterébe, mintha bűnüket még ezáltal is nagyítani kívánják. Ehhez képest a tsz-tagokként ábrázolt, serényen tevékenykedő kis- és középparasztok szinte mindig a háttérben kapnak helyet. Ez felvetheti azt a kérdést is, hogy a pártállam mit is tekintett fontosabb kérdésnek, a kulákok elleni propagandát vagy a kollektivizálás érdekében kifejtett agitációt. A kollektivizálást népszerűsítő, kimondottan agitációs célú karikatúrák is készültek ugyan, ám ezek száma, súlya elenyésző volt. Csak a kulákok ellehetetlenítésén keresztül vezethetett a kollektivizálás sikeres megvalósításának útja.

A legtipikusabbnak mondható képi jegy, a kövérség a névadásban is visszaköszön. A legáltalánosabb, legjellemzőbb elnevezésforma a Zsíros gazda, de ennek egyéb variánsai is felbukkannak: Zsíros uram, Zsíros szomszéd vagy csupán Zsírosék. Amennyiben keresztnev is társul a beszélő névként funkcionáló vezetéknevhez, akkor az leginkább a Pál és a János. Gyakran előfordul egy aliteráló név is: Kulák Kelemen. Az aszszonyokat viszont egyszerűen csak Zsírosné, Hájjasné megnevezéssel illették. A karikatúrán illusztrált kulák elképzelhetetlen nagy bajusz nélkül, de elmaradhatatlan kellék a kalap és a csizma is. Ezzel szemben a kis- és középparasztok többnyire név nélkül jelennek meg.

Ezeket az állandó szereplőket a karikatúrák által életre keltett rövid történetekben rendre ugyanazon cselekedetek közepette – beszolgáltatás sabotálása, árurejtegetés, hamis propaganda terjesztése –, ugyanazon magatartás- és viselkedésformákat rájuk aggatva eleve nitették meg. Az egyes cselekedetekből fakadó jellegzetes vonásokat, fogyaté-

A karikatúrákon visszaköszönnek azok a cselekvési formák is, amelyek miatt a kuláknak minősített gazdákat rendre perbe fogták. Ezek az úgynevezett szabotázások alapvetően a nekik tulajdonított ártó szándékra és ellenségként való beállításukra vezethetők vissza. A szabotáló tevékenységek széles skálája kel életre a *Ludas Matyi* illusztrációin: időben el nem végzett mezőgazdasági munkák, vagyis a szántás, a vetés, az aratás, a cséplés szabotálása, a beszolgáltatási kötelezettségek elmulasztása, vagy ha azt mégis teljesítik, akkor úgy állítják be őket, mint akik zsiszikes gabonát vagy avas zsírt adnak le.

Tipikus az állatait tiltott módon leölő, azaz „feketevágást” elkövető kulák szerepeltetése, de rendszeresen felbukkanó téma még az árurejtegetés, áruhalmozás. Az 1950-es évek elejének Magyarországot jellemző súlyos élelmezési és közellátási válságért a közellenségnek kikiáltott társadalmi csoportokhoz tartozókat, így elsősorban a kulákokat tették felelőssé.

Állandó motívumként köszönt vissza a rémhírterjesztő, illetve a rossz tanácsaival félrevezető kulák figurája is, amely a kollektivizálás kapcsán is lényegi jegyként kerül előtérbe. Másrészt összefüggött ez a jellegzetesség a szabotálással is, hiszen azt tartották róluk, másokat is arra akarnak rávenni, hogy ne teljesítsék az állammal szembeni kötelezettségeiket.

Rendszeresen visszatérő motívum a kulák „rémálma”. A kuláknak rémálmaiban jelenik meg mindaz, ami a rendszer szemében áhított, ideális, hasznos és elvárt, így a rendszerben zajló aratás, a szemvesztőség nélküli betakarítás, az időben elvégzett cséplés és talajmunkák, a dolgukat időre, serényen teljesítő gazdák, a bő termés és a kedvező időjárás vagy éppen az egyre-másra alakuló tsz-ek.

A karikatúrán egy állandó motívum, vagyis a kulák lidércálma képében elevenedik meg az, hogy a kongresszusi kollektivizálási kampánynak köszönhetően 1951. február 18-án – Magyarországon elsőként – Túrkeve szövetkezeti város lett. A kép üzenete az, hogy a politika egyértelműen Túrkevévé, azaz szövetkezeti területté változtatná az egész országot. Mindez ellentétes a kulák érdekével, így ez az áhított cél csak annak lidércálmaiban jöhet elő.
(LUDAS MATYI, 1951. FEBRUÁR 22.)

A kulák: Rettenetes! Megmozdult a föld, megy be a tszcs-bel

Kezdetben többször előforduló jellegzetesség a kulákok és a velük mindenben megegyező álláspontot képviselő papok, az ún. „klerikális reakció” közös ábrázolása. A karikatúrákon együtt örvendeznek, ha azt tapasztalják, hogy lankad az ellenséggel szembeni éberség, illetve együtt kárörvendenek a kedvezőtlen időjárás vagy a rossz termés miatt. Az egyházüldözés következtében, a papság ellehetetlenítésével párhuzamosan azonban képi megjelenésük is egyértelműen visszaszorult.

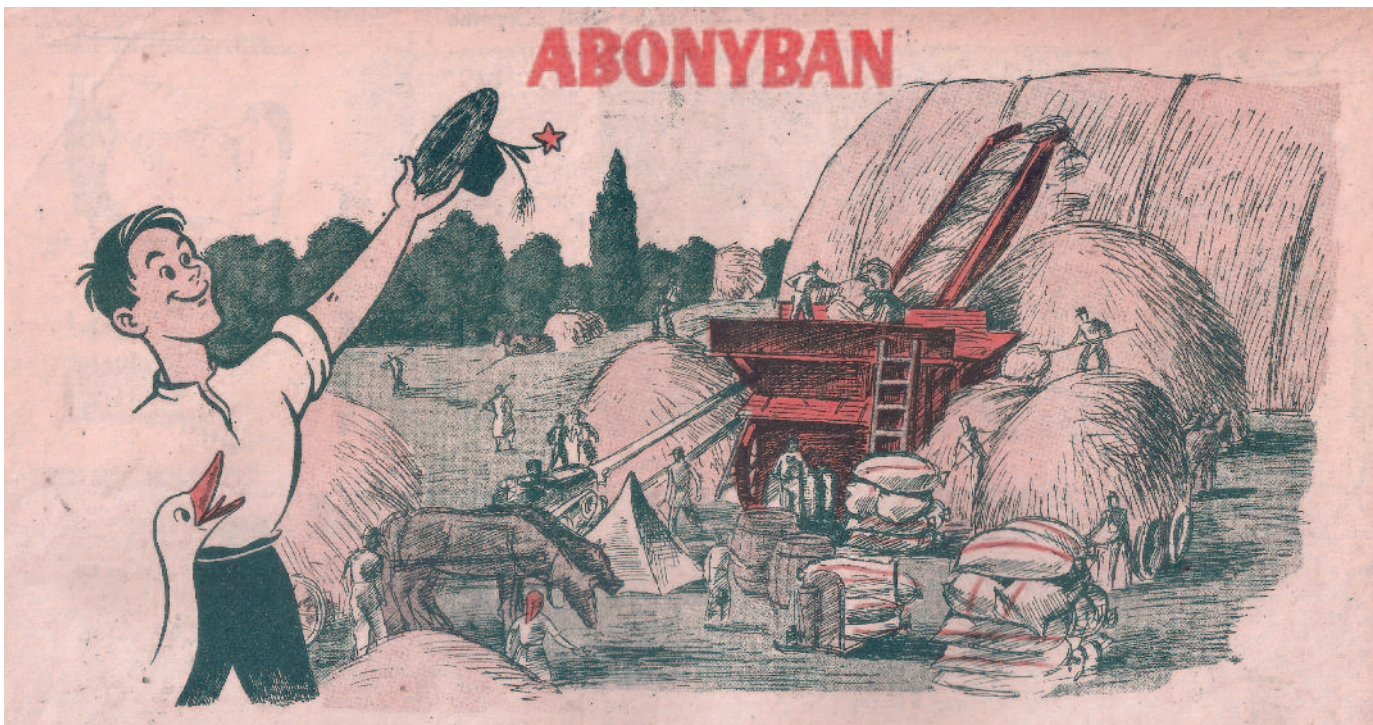
Igen nagy súllyal esett a latba és a kulákként számon tartottak egyik főbenjáró bűneként rótták fel, hogy a kis- és középparasztokat lebeszéli a tsz-be való belépésről, így a rendszer egyik legfőbb célját, a mezőgazdaság szocialista alapokon nyugvó átalakítását, a kollektivizálást akadályozzák, vesélyeztetik. Ezzel ellentétben a kis- és középparasztok tudják, mi a feladatuk, ők azok, akik tsz-tagokként köszönnek vissza a karikatúrákon, valójában a pártpropaganda szócsövei, illetve többnyire a politikai akarat végrehajtói, az idealizált szocialista embertípus megtestesítői.

A PROPAGANDA SZOLGÁLATÁBAN

Rákosi kollektivizálást meghirdető 1948. augusztus 20-i kecskeméti beszédét gyakran mossák egybe a kulák-

A karikatúra a termelőszövetkezeti csoportok számának növelését célzó, az MDP II. kongresszusa tiszteletére indított versenymozgalmat eleveníti meg. Az ábra még magát a tszcs-szervezés időszakát ragadja meg. Nem csupán a képi eszközök érdekesek, hanem a szöveg is, hiszen a „megmozdult a föld” szóhasználat a korszakban bevett formula volt a föld elvételére vonatkozóan. A karikatúra a tipikus női kulákalakok ábrázolása szempontjából is jellemző. (LUDAS MATYI, 1951. FEBRUÁR 8.)

ellenes propaganda kezdetével. Bár időben valóban igen kis távolság választja el, Rákosi már ezt megelőzően – nem sokkal a Tájékoztatói Iroda Jugoszláviát elítélő határozatát követően – egy budapesti pártfunkcionáriusoknak tartott értekezleten 1948. július 2-án elmondott beszédében leszögezte, hogy „a falun nem lehet a szocializmust addig építeni, amíg ott szabadon nőnek a kizsákmányoló elemek, a parasztság vérét szívó zsírosparasztok, kulákok, spekulánsok”. Felhívta továbbá a figyelmet, hogy a földosztás óta eltelt három és fél év alatt „a parasztságon belül sokkal gyorsabban erősödött és fejlődött a zsírosparaszt, a kupecparaszt, a nagygazda, annak ellenére, hogy a népi demokrácia államhatalma igyekezett minden erejével a dolgozó parasztságot támogatni”. Éppen ezért, hangsúlyozta, fon-

A karikatúra azok közé a lapban kisebb számban előforduló, agitációs célzatú illusztrációk közé tartozik, amelyek az ellenségnek minősített társadalmi csoportok (főként kulákok, papok) szerepeltetése nélkül népszerűsítik a termelészövetkezetet, s az ott folyó munkát idealizált módon mutatják be. A hatást fokozni igyekeztek Lúdas Matyi és libája előtérbe helyezésével.
(LUDAS MATYI, 1951. AUGUSZTUS 16.)

tos, „*hogy a dolgozó parasztság tapasztalja, megértse, hogy bennünk hű, előrelátó, segítő szövetségesre talált. Olyan szövetségesre, aki minden baján akar segíteni, aki megvédi őt a falu vérszívó pióccáinak mohóságával szemben.*”

Ennek a „szövetségesi politikának” a jegyében a kommunista vezetésű állam önmagát a „gondoskodó állam” szerepében tüntette fel, amely nemcsak megvédi a kis- és középparasztot a kizsákmányoló kuláktól, hanem egyúttal utat is mutat számára, egy új utat, amely boldogulásának egyedüli és kizárólagos útja lehet, és amely természetesen nem más, mint a termelészövetkezetbe való belépés útja. Ennek megfelelően a kulákelles propaganda-hadjárat már 1948. július közepétől markánsná vált a *Ludas Matyiban*. Viszont a kimondottan tszcs-k szervezéséhez költődő illusztrációk 1948 második felében még szinte alig jelentek meg. Számuk csak 1949-ben gyarapodott, de még inkább az

1950-es év során. Ez alapvetően két tényezővel is magyarázható.

Egyrészt összefüggött az ötéves terv elindításával, amely a mezőgazdaságra vonatkozóan is fontos célként fogalmazta meg a szocialista termelőviszonyok túlsúlyba kerülését. Másrészt 1950. január 25-én tartották a termelészövetkezeti csoportok és a gépállomások dolgozóinak első országos tanácskozását, ahol Rákosi is beszédet mondott. Az ötéves terv szellemiségéhez igazodva a pártvezér kijelentette, „*hogy az egyéni gazdagodás legbiztosabb útja a szövetkezeti vagyoni növelése.*”

A kollektivizálást propagáló karikatúrák számát tovább növelte az MDP 1951. évi II. kongresszusa. A kongresszus tiszteletére olyan versenymozgalmat indítottak, amely a tszcs-k szervezését volt hivatott előmozdítani. A kollektivizálási kampánynak köszönhetően – „a kongresszus tiszteletére” – Magyarországon elsőként 1951. február 18-ra Túrkeve szövetkezeti város lett. A *Ludas Matyiban* a Túrkevéhez kötődő karikatúrák tekintélyes teret kaptak ekkor.

A kulákküldözés legsúlyosabb időszakában, vagyis 1949 és 1952 között szinte alig akadt olyan lapszám, amelyben ne lehetett volna fellelni legalább egy, inkább több, kulákot ábrázoló karikatúrát is. Ehhez szervesen igazodva a legtöbb kollektivizáláshoz kötődő illusztráció is ekkor, az 1951-es és az 1952-es esztendő alatt született.

Főként a tsz-be való belépés ellen agitáló kulák képe az uralkodó, de akadnak a tsz-be romboló szándékkal, a megszerveződött tsz belső bomlás-tása céljával befurakodni akaró kulákok megjelenítő rajzok is: „*Kiskunfélegyházán még nyolcszáz kulák van. Igyekeznek lebeszélni a középparasztokat a tsz-be való belépésről, de ők maguk többször is próbáltak belépni a termelészövetkezetbe. Természetesen nem vették fel őket. Ezek a kulák-főkolomposok minden alkalmat megragadnak, hogy befolyásolják a tagokat, de azok nem hallgatnak rájuk. Legutóbb az egyik jól rajzoló DISZ-tag hatalmas plakátot készített, amely egy kulák-főkolompost ábrázolt, kolomppal a nyakában. Mellé rajzolta Virágot, a legtöbb tejet adó tehent, amelynek ugyancsak kolomp volt a nyakában. A tehén alá ezt írta: Csak ezt a főkolompost lehet szeretni.*”
(Ludas Matyi, 1951. szeptember 13.)

A POLITIKAI FORDULATOK LECSAPÓDÁSA

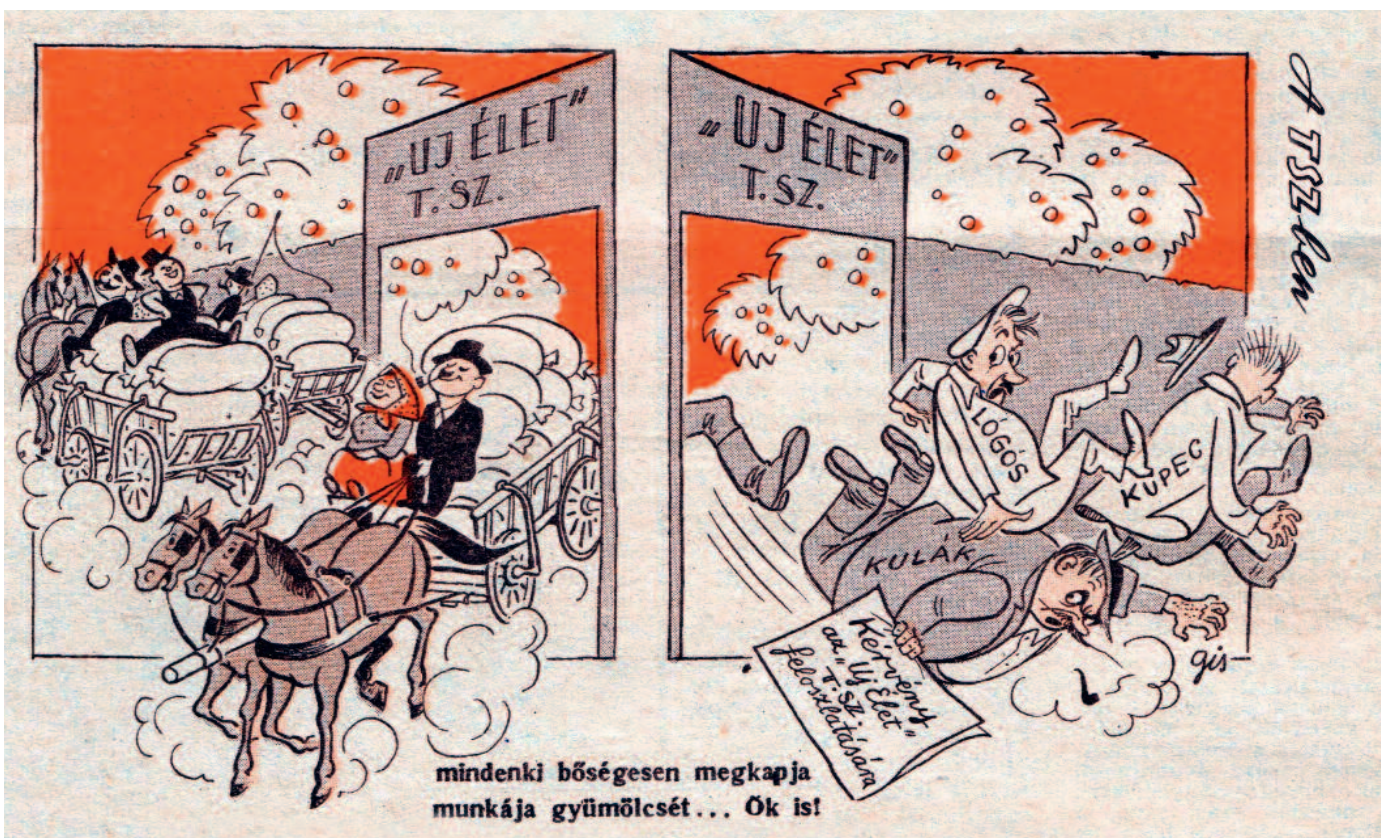
A kulákábrázolások gyakoriságát tekintve komoly változást a Nagy Imre nevével fémjelzett fordulat hozott: 1953 második felében kevesebb mint tíz alkalommal találkozhatunk kulákok ábrázoló karikatúrával. Az 1953. júniusi határozat értelmében megszűntek a kuláklistán, ugyanakkor Rákosi július 11-i beszédében kimondta, hogy a ku-

A kép több szempontból is kiemelt figyelmet érdemel. Egyrészt együtt szerepel rajta a kulák a klerikális reakciót megtestesítő pappal, másrészt az allegorikus ábrázolás miatt nagyon érdekes. A káros varjú többször felbukkan a rendszer által felmutatott eredmények felett kesergő kulák vagy pap szimbólumaként. Itt a hasonulás olyannyira megtörténik, hogy a kulák és a pap is a varjú fekete tollazatához hasonló ruhát ölt, valamint az orruk is megnyúlt, olyan, mint a madarak csőre. Mindannyian könnyeket hullatnak, mert a búza betakarítása után nem találnak elejtett gabonaszemeket a földön, a háttérben szorgalmasan dolgozó tsz-tagok ugyanis megvalósították az aratás idejére kiadott egyik legfőbb politikai szlogent: a szemvesztéség nélküli betakarítást... (LUDAS MATYI, 1952. JÚLIUS 16., CÍMLAP)

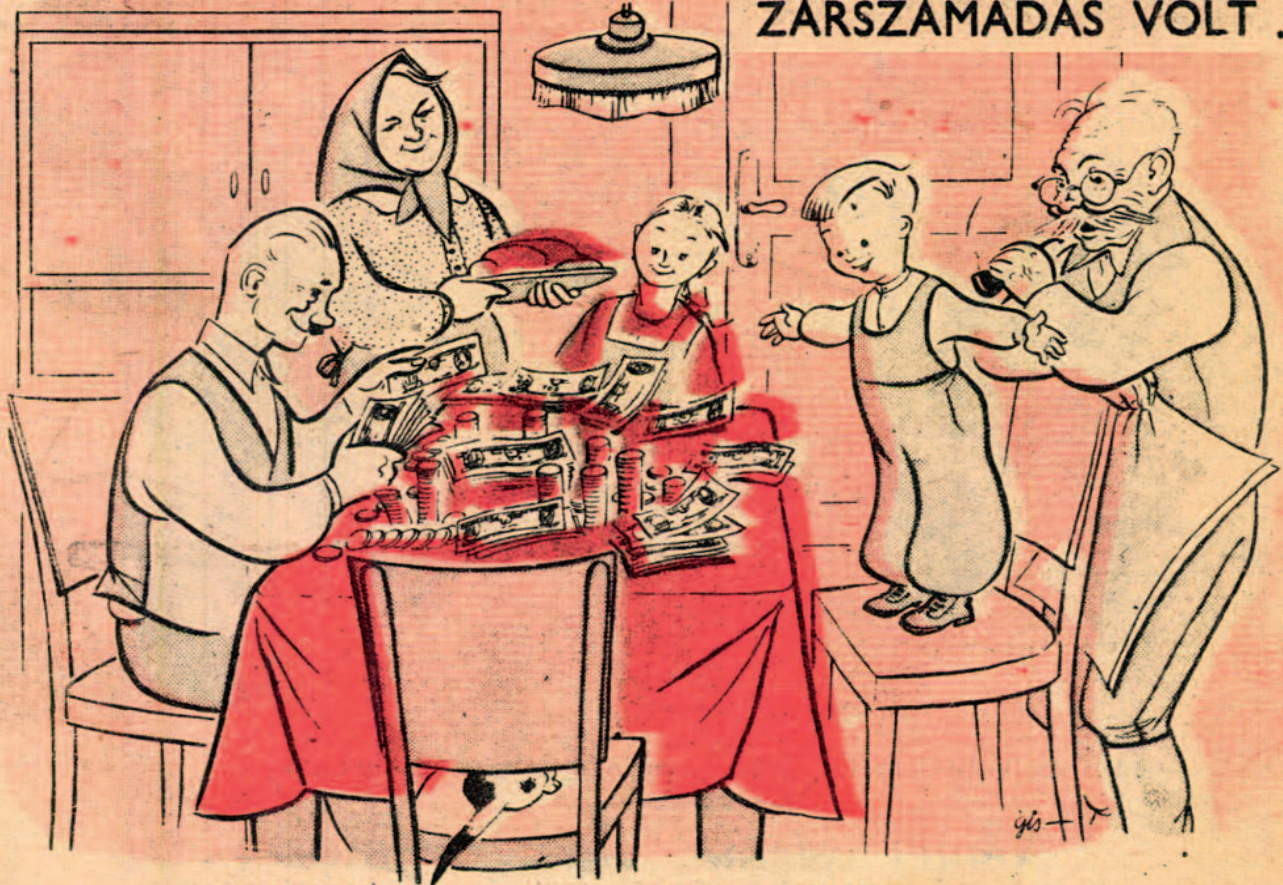
lák lista nélkül is kulák marad. Mindez egyfajta bizonytalanságot okozott a kulákokkal szemben követendő politikát illetően, azaz nem volt egyértelmű, hogy az addigi kemény fellépést mennyiben befolyásolja vagy kell, hogy befolyásolja a Nagy Imre-féle, enyhébb hangot megütő irányvonal. Ez a tétova

Az 1953. júniusi határozat után keletkezett karikatúra azt igyekszik bizonyítani, hogy csak ott oszlatják fel a tsz-eket, ahol az ellenséges elemek, a lógósok, a kupecok és a kulákok ármánykodása sikeres. Ha viszont fellépnek ellenük, virágzó tsz-ek működtethetők. (LUDAS MATYI, 1953. AUGUSZTUS 20.)

mindenki bőségesen megkapja munkája gyümölcsét... Ők is!

ZÁRSZÁMADÁS VOLT . .

— Jaj öregapám, én még sose láttam ennyi pénzt egyrakáson!
 — Sose szégyeld kisunokám, én már nyolcvan éves vagyok, de még én sem!

viselkedés nem csupán a közigazgatásban és az igazságszolgáltatásban dolgozók körében, hanem a *Ludas Matyi* szerkesztőségében is megfigyelhető. Ennek a kissé hezitáló magatartásnak lehetett a következménye az is, hogy

ugyan közreadtak még kulákokat ábrázoló karikatúrákat, de egyre inkább megelégedtek a nagyzadák név nélküli megjelenítésével.

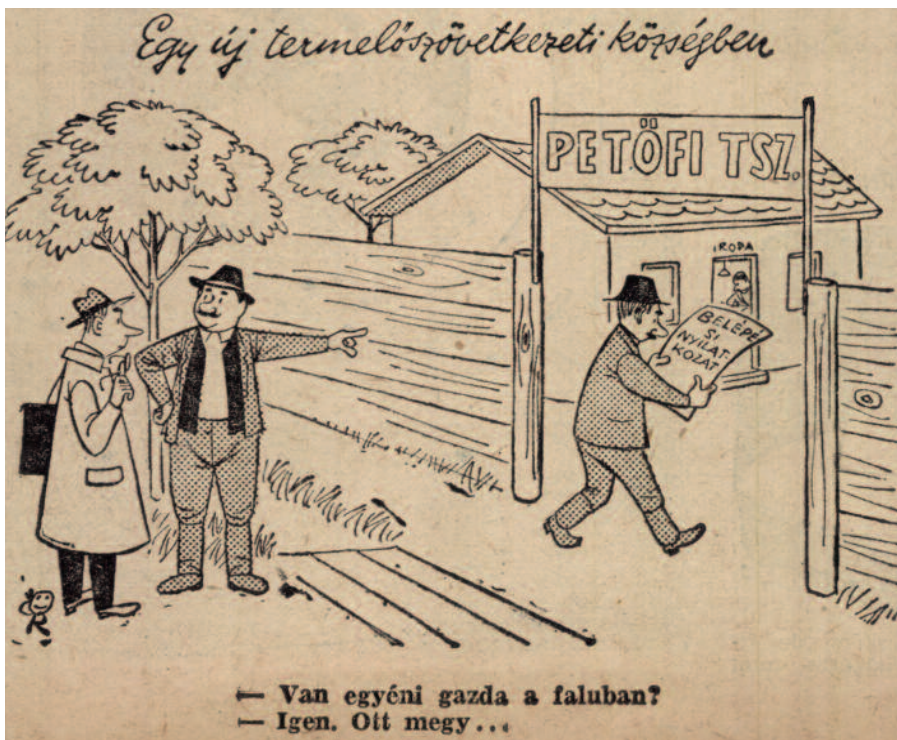
1954-ben a kulákokat ábrázoló karikatúrák szinte teljesen eltűntek a lap-

ból, az év során mindössze egy ilyen került be a *Ludas Matyi*-ba. Rákosi po-

Nagy Imre miniszterelnöksége idejére datálódik ez a karikatúra, amikor a lapból jószerivel eltűntek a kulákábrázolások, maradt viszont néhány, a kollektivizálás eredményeit bemutató kép, amelyek egyik fő témája a sikeres zárszámadás. (LUDAS MATYI, 1953. DECEMBER 2.) (fent)

Rákosi hatalmi pozíciói 1955 tavaszán ismét megerősödtek, aminek következtében a kollektivizálás újabb hulláma indult meg. Ennek megfelelően a propagandagépezet, ha alacsonyabb hőfokon is, de megint működésbe lépett: a belépési nyilatkozatot kezében tartó, tsz-be belépő férfi az utolsó a településen, aki addig nem volt tsz-tag... (LUDAS MATYI, 1955. SZEPTEMBER 29.) (balra)

A kollektivizálás harmadik hullámát kísérő erőszak a *Ludas Matyi* karikatúráin nem köszön vissza. A képhez tartozó szöveg azonban, ha indirekt módon is, de bizonyosságot ad annak meglétéről: „Szólni kéne neki, hogy kerüljön beljebb! Hogy is gondolod! Még erőszaknak venné!” (LUDAS MATYI, 1958. FEBRUÁR 20.) (jobbra)

— Van egyéni gazda a faluban?
 — Igen. Ott megy...

TÚLZOTT ÓVATOSSÁG

Pusztai Pál rajza

- Szólni kéne neki, hogy kerüljön beljebb!
- Hogy is gondolod! Még erőszaknak vennél!

P. Pusztai

– Maga már belépett?!! Hát akkor miért hagy ennyit beszélni a téeszről?!

– Tudja, olyan jól esett hallani, hogy helyesen döntöttem...

A kollektivizálás harmadik hulláma alatt tevékenykedő agitátorok tevékenységét figurázza ki a karikatúra.

(LUDAS MATYI, 1960. JANUÁR 28.)

zícói azonban 1955 tavaszára ismét megerősödtek, Nagy Imrét leváltották a miniszterelnöki posztról, és ezt a fordulatot a vicclap szerkesztőseje is teljes mértékben követni kényszerült. 1955. március 10-től – ha nem is a régi intenzitással, de – újra teret kapott a

kulákellenes propaganda, hiszen az október 6-ig megjelent 10 számban 11 ilyen karikatúra látott napvilágot.

Mindezekkel összefüggésben érdemes vizsgálni a kollektivizálást érintő illusztrációk sorsának alakulását is. Az 1953. júniusi határozat lehetővé tette a csoportokból való kilépést, illetve, ha a tagság többsége úgy kívánta, akár fel is oszlahattak egy-egy tszcs-t. Kimondták ugyanakkor azt is, hogy „a termelőszövetkezet marad a falu szocialista építésének útja”, ám az erőltetett kollektivizálással szemben inkább a meglévő tsz-ek hatékonyságát kívánták növelni.

A téeszekből való kilépésről, illetve az azok feloszlásának szabályozásáról szóló rendelet 1953 szeptemberében jelent meg. A rendelet előírta, hogy a kilépésre csak a termény betakarítását követően, az őszi vetés végeztével, vagyis a gazdasági év végén kerülhet sor.

Az a fajta bizonytalanság, amelyről már a kulákokkal szemben folytatott politikát érintően szó esett, a kollektivizálás kérdésében is fennállt. A menni vagy maradni kérdésére a karikatúristák ugyanakkor igen találekony választ adtak. Nagyságrendileg valójában nem sok az ide vonatkozó illusztrációk

száma, viszont nagyon hatásosak. 1953. augusztus 20-án napvilágot látott egy karikatúra, amely az MDP vezető politikusainak nézetkülönbségeiből fakadó bizonytalanságot, az abból táplálkozó feszültséget nem csupán jól érzékelteti, hanem valamilyen formában fel is oldja. Ennek lényege, hogy a termelőszövetkezeti csoportokból kilépni, valamint azok feloszlását elérni csak az ellenségnek minősített társadalmi rétegekből származók akarhatják, vagyis a kucpecsek, illetve természetesen főként a kulákok, hiszen a rendszer ideológiája felől közelítve csak ők lehetnek a bomlasztók, a felbujtók.

Az ilyen üzenetet közvetítő karikatúrák 1953 októberére sűrűsödnek meg. Ezek között található az az 1953. október 15-i címlaprajz is, amelyen egy fiatal lány kérdez egy tsz-tagot kilépési szándékáról: „Igaz volna, Mihály bácsi, hogy kilép a téeszből?” A szikár tsz-tag – aki a rezsím szemszögéből idealizált kis- vagy középparasztot testesíti meg – a gabonától dagadó zsákokra pillantva nem is válaszolhatott volna másként: „Dehogyan lépek! Inkább hallgatok erre a sok kövér zsákra, mint arra a kövér kulákra.” A felelet tehát nem csupán a bennmaradás melletti kiállásról szól, hanem ismételten felvilágosítja a kulák mint negatív befolyásoló alakját, aki a neki tulajdonított ártó szándékból adódóan bomlaszt s a kis- és középparasztokat a helyes útról le akarja téríteni.

Ahogy 1954-ben a kulákokat ábrázoló karikatúrák szinte teljesen viszaszorulnak, úgy a tsz-ekkel kapcsolatos ábrázolásokat sem igen találhatjuk meg ebben az évben a *Ludas Matyi*-ban. Ami mégis előbukkanhat, az csak a gyarapodó, jól teljesítő tsz-t mutatja be, a sikeresen lezajlott zárszámadást, továbbá hogy a tsz-ben dolgozók családjaiiban ez micsoda anyagi jólétet eredményezett.

Rákosi pozícióinak újbóli megerősödését jelzi az a karikatúra, amely 1955. március 24-én a *Ludas Matyi* címlapjára került. Itt az agitációnak ugyan egy nagyon finom formájával találkozhatunk, hiszen egy bájos tsz-tag lány áll a tsz kerítésén belül, ahonnan kedvesen kérdezi a kívül ácsorgó fiút: „Miért ácsorog itt, Jani? Lépj be!” E karikatúrák száma már nem olyan tetemes, de a fentebb idézett szellemiségéhez igazodó illusztrációkkal egészen 1956 tavaszáig találkozhatunk a lapban. Mindez jól szemlélteti a kollektivizálás kérdésében beállt irányváltást, amelyet Rákosi hatalmi erejének újbóli megszilárdulása hozott, és a tsz-szervezés egy újabb hullámát eredményezte.

Az agrárszektort a forradalmat követően jellemző szabadabb légkör szintén visszaköszön a vicclap hasábjain. A kulákábrázolás teljesen eltűnt, egy-egy munkáját hanyagul végző gazdát vagy tsz-elnököt megelevenítő karikatúrával lehet legfeljebb találkozni ebben az időszakban. A kollektivizálás harmadik, befejező szakaszát jellemző erőszakos

A harmadik kollektivizálási hullám végrehajtásáról tesz tanúbizonyságot ez a karikatúra.
(LUDAS MATYI, 1961. MÁRCIUS 2.)

megnyilvánulások pedig a *Ludas Matyi* illusztrációiban már egyáltalán nem köszönnek vissza. Az agitációra találhatunk ugyan elvétve példákat, de azok a meggyőzés verbális változatának is csak egy visszafogott verzióját tükrözik.

A *Ludas Matyi* karikatúráin keresztül megjelenő kulákellenes propaganda teljes mértékben leképezte az 1948–1956 között Magyarországon bekövetkezett hatalmi változásokat, azaz Nagy Imre miniszterelnöksége alatt viszaszorultak, sőt szinte teljesen eltűntek a kulákokat kigúnyoló ábrázolások, míg Rákosi alatt – akár az 1953. június előtti, akár az 1955. március utáni időszakot tekintjük – markánsan jelen voltak a lapban. Mindez azt igazolja, hogy a korabeli humor világát nemcsak mélyen áthatották a totalitárius rendszer és az ideológiai alapokra épülő társadalomkritika jellegzetességei, illetve a hatalmi igényeken nyugvó tudatformálás szempontjai, hanem azt is, hogy a média e fontos szereplője is kénytelen volt szolgai módon követni a kommunista diktatúra hatalmi erőterének belső mozgásait. ♦